

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΟΤΗΣ

Ἡ ὕπαρξις, περὶ τῆς ὁποίας εἴμεθα βεβαιότεροι καὶ τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν καλύτερον, εἶναι ἀναμφισβήτητως ἡ ἰδική μας, διότι περὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἔχομεν γνώσεις τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ κρίνῃ ὡς ἐξωτερικὰς καὶ ἐπιπολαιὰς, ἐνῶ ἀντιλαμβάνομεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἐσώτατα, βαθύτατα. Τί διαπιστοῦμεν λοιπὸν; Ποία λοιπὸν εἶναι, ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ ταύτῃ περιπτώσει, ἡ ἀκριδῆς ἐννοία τῆς λέξεως «ὑπάρχειν»; Ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα, μὲ δύο λέξεις, τὰ συμπεράσματα μιᾶς προγενεστέρως ἐργασίας. (*)

Διαπιστῶ κατὰ πρῶτον ὅτι μεταβαίνω ἀπὸ κατάστασεως εἰς κατάστασιν. Θερμαίνομαι ἢ κρυώνω, εἶμαι εὐθυμος ἢ εἶμαι λυπημένος, ἐργάζομαι ἢ δὲν κάμνω τίποτε, παρατηρῶ ὅ,τι μὲ περιθάλλει ἢ σκέπτομαι ἄλλα πράγματα. Αἰσθήσεις, αἰσθήματα, βουλήσεις, παραστάσεις, ἰδοὺ αἱ μετατροπαί, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατανέμεται ἡ ὕπαρξις μας καὶ αἱ ὁποῖαι τὴν χρωματίζουν ἐκ περιτροπῆς. Μεταβάλλομαι λοιπὸν ἀδιακόπως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετὸν εἰπεῖν. Ἡ μεταβολὴ εἶναι ριζικωτέρα ἀφ' ὅσον ἐπίστευον κατ' ἀρχάς.

Ὅμιλῶ, πράγματι, περὶ ἐκάστης τῶν καταστάσεών μου, ὡσὰν ν' ἀπετέλει ἐν σύνολον. Λέγω, ναί, ὅτι ἀλλάσσω, ἀλλ' ἢ

(*) «Τὰ ἀμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως.»

ἀλλαγὴ μου φαίνεται ἐγκειμένη εἰς τὴν μετάδοσιν ἀπὸ τῆς μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ἐπομένην· ἐξ ἐκάστης καταστάσεως, καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένης, θέλω γὰρ πιστεύω ὅτι παραμένει ὅ,τι ὑπῆρχε καθ' ὅλον τὸν χρόνον, καθ' ὃν αὕτη παρήχθη. Ἐν τούτοις μικρὰ προσπάθεια προσοχῆς θὰ μοῦ ἀπεκάλυπτεν ὅτι δὲν ὑπάρχει συναίσθημα, οὔτε πράξεις, οὔτε βούλησις, μὴ μεταβαλλομένη καθ' ἐκάστην στιγμήν· ἐὰν μία ψυχικὴ κατάστασις ἔπαυε νὰ μεταβάλλεται, θὰ ἔπαυε καὶ ἡ διάρκειά της. Ἄς λάβωμεν τὴν σταθερωτέραν τῶν ἐσωτερικῶν καταστάσεων, τὴν ὀπτικήν ἀντίληψιν ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἀκινήτου ἀντικειμένου. Δυνατὸν τὸ ἀντικείμενον γὰρ παραμένει τὸ ἴδιον, δυνατὸν γὰρ τὸ παρατηρῶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς, ὑπὸ τὴν αὐτὴν γωνίαν, εἰς τὸ ἴδιον φῶς· ἢ θέα, τὴν ὁποῖαν ἔχω, διαφέρει οὐχ ἧττον ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν εἶχον, ὅταν τοῦτο δὲν εἶχε παλαιωθῆ κατὰ μίαν στιγμήν. Ἡ μνήμη μου, γρηγοροῦσα, εἰπάγει κάτι ἀπὸ τὸ παρελθὸν ἐντὸς τοῦ παρόντος. Ἡ ψυχικὴ μου κατάστασις, χωροῦσα ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου, ὀγκοῦται συνεχῶς ἐκ τῆς διάρκειας, τὴν ὁποῖαν συσσωρεύει· σχηματίζει, οὕτως εἰπεῖν, χιονόσφαιραν δι' ἑαυτῆς. Κατὰ μεγαλύτερον λόγον, οὕτω συμβαίνει προκειμένου περὶ βαθυτέρων ἐσωτερικῶν καταστάσεων, ὅπως εἶναι αἱ αἰσθήσεις, αἱ κλίσεις, αἱ ἐπιθυμίαι κ.τ.λ., αἵτινες δὲν ἀνταποκρίνονται, ὡς ἡ ἀπλή ὀπτικὴ ἀντίληψις, εἰς ἓν ἀμετάβλητον ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον. Ἄλλ' εἶναι βολικὸν γὰρ μὴ προσέχωμεν τὴν ἀδιάλειπτον ταύτην μεταβολὴν καὶ νὰ μὴ τὴν σῆμειοῦμεν παρ' ὅταν ἀποβαίνῃ ἀρκούντως ἀδρά, ὥστε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸ σῶμα στάσιν νέαν, εἰς τὴν προσοχὴν κατεύθουσιν νέαν. Καὶ τὴν ὀρισιμένην αὐτὴν στιγμήν εὐρίσκει τις ὅτι ἤλλαξε κατάστασιν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀλλάσσει ἀδιαλείπτως καὶ ὅτι αὕτη αὕτη ἡ κατάστασις εἶναι ἤδη μεταβολή.

Τοῦτ' ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μεταβαίνειν ἀπὸ μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην καὶ τοῦ παραμένειν ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει. Ἐὰν ἡ κατάστασις, ἣτις «παραμένει ἡ αὐτή», εἶναι ποικιλιωτέρα ἀφ' ὅσον τὴν νομίζουσιν, ἀντιστρόφως ἢ μετάδοσις ἀπὸ τῆς μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην ὁμοιάζει, περισσότερο ἀφ' ὅσον φαντάζεται κανεὶς, μὲ «τὴν αὐτὴν» πρὸς κατάστασιν παρατεινομένην· ἢ μετάδοσις εἶναι συνεχῆς. Ἄλλ' ἀκριδῶς ἐπειδὴ κλείομεν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἀδιάλειπτον μεταλλαγὴν ἐκάστης ψυχολογικῆς καταστάσεως, εἴμεθα ὑποχρεω-

μένοι, όταν ἡ μεταλλαγή ἀποδάλγη τόσο σημαντικὴ ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν προσοχὴν μας, νὰ ὁμιλῶμεν ὡσανεὶ μία νέα κατάσταση νὰ προσετέθη μετὰ τὴν προηγουμένην. Περὶ ταύτης ὑποθέτομεν ὅτι παραμένει ἀμετάσλητος ἐπίσης, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐπ' ἀπειρον, Ἡ ἐπιφατικὴ λοιπὸν ἀσυνέχεια (διάλειψις) τοῦ ψυχολογικοῦ βίου προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προσοχὴ ἡμῶν προσηλοῦται ἐπ' αὐτῆς διὰ σειρᾶς ἀσυνεχῶν πράξεων· ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει παρὰ ἐλαφρὸν ἐπικλινές, πιστεύομεν ὅτι διακρίνομεν τὰς βαθμίδας κλίμακος, ἀκολουθοῦντες τὴν τεθλασμένην γραμμὴν τῶν πράξεων τῆς προσοχῆς μας. εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ψυχολογικὸς ἡμῶν βίος εἶναι πλήρης ἀπροόπτου. Μυρία συμβάντα ἀνακύπτουσι, τὰ ὅποια φαίνονται ἀπροσπώμενα ἐξ οὗ προηγήθη καὶ οὐδόλως συνδεόμενα πρὸς ὅ,τι τὰ ἀκολουθεῖ. Ἄλλ' ἡ ἀσυνέχεια (διάλειψις) τῶν ἐμφανίσεων των διακρίνεται ἐπὶ τῆς συνεχείας ἐνὸς βήθους, ὅπου παριστῶνται καὶ εἰς τὸ ὅποῖον ὀφείλου καὶ αὐτὰ τὰ διαχωρίζοντα αὐτὰς μεσοδιαστήματα· εἶναι οἱ ἦχοι τοῦ κυμβάλου, οἱ ὅποιοι ἀκούονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐν τῇ συμφωνίᾳ. Ἡ προσοχὴ μας προσηλοῦται ἐπ' αὐτῶν, διότι τὴν ἐνδιαφέρουν περισσότερο, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν φέρεται ὑπὸ τῆς ρευστῆς μάζης ὀλοκλήρου τῆς ψυχολογικῆς ὑποστάσεως ἡμῶν. Ἐκαστον συμβάν δὲν εἶναι παρὰ τὸ σημεῖον τὸ καλύτερον φωτισμένον κινουμένης τινὸς ζώνης, περιλαμβανούσης πᾶν ὅ,τι αἰσθανόμεθα, πᾶν ὅ,τι θέλομεν, πᾶν ὅ,τι εἴμεθα, τέλος, ἐν μιᾷ δεδομένη στιγμῇ. Τοιαύτην ζώνην, πράγματι, ἀποτελεῖ ἡ κατάσταση ἡμῶν. Αἱ καταστάσεις λοιπὸν, οὕτω καθορισθεῖσαι, δὲν εἶναι, δύναται νὰ λεχθῇ, στοιχεῖα διακεκριμένα. Συνεχίζουσιν ἀλληλικά ἐν ἀτέρμονι ροῇ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ προσοχὴ μας τὰς διέκρινε καὶ τὰς ἀπεχώρισε τεχνητῶς, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ τὰς συνενώσῃ κατόπιν διὰ τεχνητοῦ συνδέσμου. Φαντάζεται οὕτως ἐν ἑγῶ ἀμόρφον, ἀδιάφορον, ἀναλλοίωτον, ἐπὶ τοῦ ὅποῖου ὀρμαθίζονται ἢ ἐξορμαθίζονται αἱ ψυχολογικαὶ καταστάσεις, τὰς ὁποίας κατέστησεν ἀνεξαρτήτους ἀφηρημένας ὀντότητας. Ὅπου ὑπάρχει ρευστότης φευγᾶλέων ἀποχρώσεων, προδαλλομένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἡ προσοχὴ μας βλέπει χρώματα διακεκριμένα, στερεά, οὕτως εἰπεῖν, συναρτώμενα ὅπως αἱ ποικιλόχρωμοι χάνδραι ἐνὸς περιδεραιοῦ· ἀναγκαστικῶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τότε μίαν κλωστήν, οὐχ

ἦττον στερεάν, ἥτις νὰ κρατῆ ἐν συναρτήσει τὰς χάνδρας. Ἄλλ' ἂν ἡ ἄχρους αὕτη ὑπόστασις χρωματίζεται ἀδιακόπως ὑπὸ τοῦ καλύπτοντος αὐτήν, ἐν τῇ ἀοριστία τῆς, εἶναι ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχε δι' ἡμᾶς. Δὲν ἀντιλαμβάνομεθα, λοιπόν, ἀκριβῶς, παρὰ τὸ ἐγχρωμον, ψυχολογικὰς καταστάσεις δηλαδὴ ἀληθῶς εἶπειν, ἡ ὑπόστασις αὕτη δὲν εἶναι πραγματικότης· εἶναι, διὰ τὴν συνείδησίν μας, ἐν ἀπλοῦν σημεῖον προωρισμένον νὰ τῇ ὑπενθυμίῃ ἀδιαλείπτως τὸν τεχνητὸν χαρακτήρα τῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἡ προσοχὴ συμπαραθέτει μίαν κατάστασιν εἰς ἄλλην κατάστασιν, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἐκτυλισσομένη συνέχεια. Ἐὰν ἡ ὑπαρξίς ἡμῶν συνίστατο ἐκ διακεκριμένων καταστάσεων, τῶν ὁποίων ἐν ἀπαθὲς «ἐγὼ» ἔχει νὰ κάμῃ τὴν σύνθεσιν, δὲν θὰ ὑπῆρχε δι' ἡμᾶς διάρκειαι. Διότι ἐγὼ μὴ ἀλλάσσω δὲν διαρκεῖ καὶ μία ψυχολογικὴ κατάστασις, παραμένουσα πάντοτε ἡ αὐτὴ ἐφόσον δὲν ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ἐπομένης καταστάσεως, δὲν διαρκεῖ περισσότερο. Ματαίως ὅθεν θὰ παρατάξῃ τις τὰς καταστάσεις ταύτας, τὰς μὲν παρὰ τὰς δέ, ἐπὶ τοῦ συγκρατοῦντος αὐτὰς «ἐγὼ»· οὐδέποτε τὰ στερεὰ ταῦτα, τὰ ὠρμαθισμένα ἐπὶ τοῦ στερεοῦ, ὅ' ἀποτελέσωσι ρέουσιν διάρκειαν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐπιτυχῶνεται οὕτω τεχνητῆ τις μίμησις τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, ἐν στατικὸν ἰσοδύναμον, ἀνταποκρινόμενον καλύτερον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς καὶ τῆς γλώσσης, ἀκριβῶς διότι θὰ ἐξαλειφθῇ ὁ πραγματικὸς χρόνος. Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ψυχολογικὸν βίον, οἷος ἐκτυλίσσειται ὑπὸ τὰ καλύπτοντα αὐτὸν σύμβολα, εἶναι εὐκόλως ἀντιληπτὸν ὅτι ὁ χρόνος ἐκεῖ εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ὕφασμα.

Δὲν ὑπάρχει, ἄλλως τε, στερεώτερον οὔτε οὐσιωδέστερον ὕφασμα. Διότι ἡ διάρκειά μας δὲν εἶναι μία στιγμὴ διαδεχομένη ἄλλην στιγμὴν· δὲν θὰ ὑπῆρχέ ποτε, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, εἰμὴ παρόν, δὲν θὰ ὑπῆρχε παράτασις τοῦ παρελθόντος ἐν τῇ παρόντι, δὲν θὰ ὑπῆρχεν εξέλιξις, δὲν θὰ ὑπῆρχε διάρκεια συμπαγῆς. Ἡ διάρκεια εἶναι ἡ συνεχῆς πρόοδος τοῦ παρελθόντος, ἥτις διαδιδρώσκει τὸ μέλλον καὶ ὀγκοῦται προχωροῦσα. Ἄφ' ἧς τὸ παρελθὸν αὐξάνεται ἀδιακόπως, διατηρεῖται ἐπίσης ἐπ' ἀπειρον. Ἡ μνήμη, ὡς προσεπαθήσαμεν ν' ἀποδείξωμεν, (1) δὲν εἶναι ἰκανότης ταξινομήσεως τῶν ἀναμνήσεων εἰς ἐν συρτά-

(1) Ἴδε «Matière et Mémoire», Παρίσιοι 1896 κεφ. II καὶ III.

ριον, οὔτε ἐγγραφῆς των εἰς κατάστιχον. Δὲν ὑπάρχει συρτάριον, οὔτε κατάστιχον· δὲν ὑπάρχει, καθ' αὐτὸ εἶπεῖν, οὔτε ἰκανότης, διότι μία ἰκανότης ἀσκεῖται κατὰ διαλείμματα, ὅταν θέλη ἢ ὅταν δύναται, ἐνῶ ἢ ἐπισώρευσις τοῦ παρελθόντος ἐπὶ τοῦ παρελθόντος συνεχίζεται ἄνευ διακοπῆς. Πραγματικῶς, τὸ παρελθὸν διατηρεῖται ἐξ ἑαυτοῦ, αὐτομάτως. Ἀναμφισβητήτως, μᾶς ἀκολουθεῖ ὀλοκλήρου καθ' ἑκάστην στιγμήν· ὅ,τι ἤσθάνθημεν, ἐσκέφθημεν, ἠθελήσαμεν ἀπὸ τῆς πρώτης μας παιδιότητος, εἶναι ἐκεῖ, κλίνον ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὠθοῦν τὴν θύραν τῆς συνειδήσεως, ἣτις θὰ ἤθελε νὰ τὸ ἀφήσῃ ἐκτός. Ὁ ἐγκεφαλικὸς μηχανισμὸς εἶναι ἀκριδῶς καμωμένος διὰ ν' ἀπωθῆ τὴν ὀλότητα σχεδὸν τοῦ παρελθόντος ἐντὸς τοῦ ἀσυνείδου καὶ νὰ μὴ εἰσάγῃ εἰς τὴν συνείδησιν παρ' ὅ,τι εἶναι φύσεως τοιαύτης ὥστε νὰ διαφωτίσῃ τὴν περσοῦσαν κατάστασιν, νὰ βοηθήσῃ τὴν προπαρασκευαζομένην δράσιν, νὰ ἀποδόσῃ, τέλος, ἐργασίαν χρήσιμον. Τὸ πολὺ πολὺ περισσεύουσαι ἀναμνήσεις φθάνουν διὰ τῆς ἡμιανοίκτου θύρας, εἰσερχόμεναι λαθραίως. Αὗται, ταχυδρόμοι τοῦ ἀσυνείδου, μᾶς εἰδοποιοῦσι περὶ ἐκείνου τὸ ὅποῖον σύρομεν μεθ' ἡμῶν χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωμεν. Ἀλλὰ καὶ ἐνῶ ἀκόμη δὲν ἔχομεν σαφῆ ἰδέαν, αἰσθανόμεθα ἀορίστως ὅτι τὸ παρελθὸν μας παραμένει παρόν. Τί εἴμεθα, πράγματι, τί εἶναι ὁ χαρακτήρ ἡμῶν, ἂν μὴ ἢ συμπύκνωσις τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἐζήσαμεν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς μας, πρὸ τῆς γεννήσεώς μας μάλιστα, ἀφοῦ φέρομεν τὰς προγενετηρίας διαθέσεις; Ἀναμφιδόλως, δὲν σκεπτόμεθα εἰμὴ μετὰ μικροῦ μέρους τοῦ παρελθόντος μας· ἀλλὰ μετὰ τοῦ παρελθόντος μας ὀλοκλήρου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς πρωταρχικῆς κλίσεως τῆς ψυχῆς μας, ἐπιθυμοῦμεν, θέλομεν, δρῶμεν. Τὸ παρελθὸν μας λοιπὸν ἐκφαίνεται ὀλοκληρωτικῶς εἰς ἡμᾶς, διὰ τῆς ὠθήσεώς του καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τάσεως, καίτοι ἀσθενὲς μόνον μέρος αὐτοῦ ἀποδαίνει παράστασις.

Ἐκ τῆς ἐπιδιώσεως ταύτης τοῦ παρελθόντος προκύπτει ἡ ἀδυναμία, διὰ μίαν συνείδησιν, νὰ διανύσῃ δις τὴν ἰδίαν κατάστασιν. Δυνατὸν νὰ εἶναι αἱ ἴδιαι αἱ περιστάσεις· ὡς τόσον, δὲν δρῶσι πλέον αὗται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἀφοῦ τοῦτο λαμβάνεται εἰς νέαν στιγμήν τῆς ἱστορίας του. Ἡ προσωπικότης μας, ἣτις οἰκοδομεῖται εἰς ἑκάστην στιγμήν μετὰ τὴν συσσωρευμένην ἐμπειρίαν, ἀλλάσσει ἀδιαλείπτως. Ἀλλάσσουσα ἐμποδί-

ζει μίαν κατάστασιν, ἔστω ὁμοίαν μὲ ἑαυτὴν κατ' ἐπίφασιν, νὰ ἐπαναληφθῇ ποτε κατὰ βάθος. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ διάρκειά μας εἶναι ἀνεπίστροφος. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐπαναζήσωμεν μέρος τῆς διαρκείας μας, διότι θὰ ἐχρειάζετο ν' ἀρχίσωμεν διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῆς ἀναμνήσεως παντὸς ὅ,τι ἠκολούθησε. Θὰ ἠδυνάμεθα, τὸ πολὺ-πολύ, νὰ διαγράψωμεν τὴν ἀναμνήσιν ταύτην ἐκ τῆς διανοίας μας, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐκ τῆς βουλήσεώς μας.

Οὕτως, ἡ προσωπικότης ἡμῶν αὐξάνεται, μεγαλύνεται, ὀριμάζει ἀδιακόπως. Ἐκάστη τῶν στιγμῶν τῆς εἶναι κάτι νέον προστιθέμενον εἰς ὅ,τι πρότερον ὑπῆρχεν. Ἄς προχωρήσωμεν ἔτι πλεόν: δὲν εἶναι μόνον κάτι νέον, ἀλλὰ καὶ κάτι ἀπρόδλεπτον. Ἀναμφιδόλως, ἡ παροῦσά μου κατάστασις ἐξηγεῖται ἐξ ἐκείνου τοῦ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἐν ἐμοὶ καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ ὁποῖον ἔδρα ἐπ' ἐμοῦ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ἀναλύων ταύτην, δὲν θὰ εὑρίσκον ἐν αὐτῇ ἄλλα στοιχεῖα. Ἀλλὰ διάνοια καμμία, ἔστω καὶ ὑπεράνθρωπος ἀκόμη, δὲν ἠδυνήθη νὰ προῖδῃ τὴν ἀπλήν, ἀδιαιρέτον ἀρχήν, ἣτις δίδει εἰς τὰ ὅλως ἀφηρημένα ταῦτα στοιχεῖα τὴν συγκεκριμένην των ὀργάνωσιν. Διότι τὸ προδύλεπτον συνίσταται εἰς τὸ προδύλλειν ἐν τῇ μέλλοντι ὅ,τι ἀντελήφθη κανεὶς ἐν τῇ παρελθόντι, ἢ φαντάζεσθαι δι' ἀργότερον νέον τι συγκρότημα, ἐν ἄλλῃ τινὶ διατάξει, στοιχείων ἤδη ἀντιληπτῶν. Ἀλλ' ὅ,τι οὐδέποτε ἐγένετο ἀντιληπτὸν καὶ εἶναι συγχρόνως ἀπλοῦν, εἶναι ἀναγκαιῶς ἀπρόδλεπτον. Τοιαύτη, λοιπόν, εἶναι ἡ περίπτωσις ἐκάστης τῶν καταστάσεων ἡμῶν, θεωρουμένης ὡς στιγμῆς μιᾶς ἐκτυλισσομένης ἱστορίας· εἶναι ἀπλή καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἤδη γίνῃ ἀντιληπτή, ἀφοῦ συγκεντρώνει, ἐν τῇ ἀδιαιρέτῳ τῆς, πᾶν τὸ ἀντιληπτόν, μὲ—ἐπὶ πλεόν—ὅ,τι τὸ παρὸν προστέθη εἰς αὐτό. Εἶναι στιγμὴ πρωτότυπος ἱστορίας οὐχ ἦττον πρωτοτύπου.

Ἡ τελειωμένη προσωπογραφία ἐξηγεῖται ἐκ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ προτύπου, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ καλλιτέχνου, ἐκ τῶν διαλυθέντων ἐπὶ τοῦ πυξίου χρωμάτων· ἀλλ' ἀκόμη καὶ μὲ τὴν γνώσιν ἐκείνου τοῦ ὁποῖον ἐξηγεῖ αὐτήν, οὐδεὶς, οὐδ' αὐτὸς ὁ καλλιτέχνης, ἠδυνήθη νὰ προῖδῃ ὅποια ἀκριδῶς θὰ ἦτο ἡ προσωπογραφία, διότι τὸ νὰ προείπη τοῦτο θὰ ἦτο ὡς νὰ τὴν παρήγε πριν αὕτη παραχθῇ — ὑπόθεσις παράλογος, καταπίπτουσα ἀφ'

ἐκυτῆς. Τοῦτο ἀληθεύει διὰ τὰς στιγμὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν, τῶν ὁποίων στιγμῶν εἴμεθα δημιουργοί. Ἐκάστη αὐτῶν εἶναι εἶδος δημιουργίας. Καί ὅπως τὸ τάκαντον τοῦ ζωγράφου μορφοῦται ἢ μεταμορφοῦται, ἐν πάσῃ περιπτώσει τροποποιεῖται, ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἔργων τὰ ὅποια παράγει, οὕτω καὶ ἐκάστη τῶν καταστάσεων ἡμῶν, ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ καθ' ὃν ἐξέρχεται ἡμῶν, τροποποιεῖ τὴν προσωπικότητα ἡμῶν ἀποτελοῦσα τὴν νέαν μορφήν, τὴν ὁποίαν τῇ ἐδόσαμεν. Ἔχουν λοιπὸν δίκαιον λέγοντες ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πράττομεν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἴμεθα· ἀλλὰ πρέπει γὰρ προστεθῆ ὅτι, ἐν τινι μέτρῳ, εἴμεθα ὅ,τι πράττομεν καὶ ὅτι δημιουργοῦμεν συνεχῶς ἑαυτούς. Ἡ δημιουργία αὕτη ἑαυτοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ εἶναι, ἄλλως τε, τόσον πληρεστέρα, ὅσον καλύτερον διαλογίζεται κανεὶς ἐπὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον πράττει. Διότι ὁ συλλογισμὸς δὲν ἐκπορεύεται ἐνταῦθα ὅπως ἐν τῇ γεωμετρίᾳ, ὅπου τὰ λήμματα εἶναι δεδομένα, ὅπου διὰ παντός, ἀπρόσωπα, καὶ ὅπου ἐν συμπέρασμα ἀπρόσωπον ἐπιβάλλεται. Ἐδῶ, τουναντίον, οἱ αὐτοὶ συλλογισμοὶ εἶναι δυνατὸν γὰρ ὑπαγορεύωσιν εἰς διάφορα πρόσωπα, ἢ εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον κατὰ διαφόρους στιγμὰς, πράξεις βαθύτατα διαφερούσας, καί-τοι ἐξίσου λογικὰς. Ἀκριδῶς εἶπειν, δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου οἱ ἴδιοι συλλογισμοί, ἀφοῦ δὲν εἶναι τοῦ ἰδίου προσώπου, οὔτε τῆς ἰδίας στιγμῆς. Δι' αὐτὸ δὲν δύναται κανεὶς γὰρ ἐπιχειρῆ ἐπὶ τῇ βίᾳ αὐτῶν ἀφηρημένως, ἐκ τῶν ἔξω, ὡς ἐν τῇ γεωμετρίᾳ, οὔτε γὰρ λύη διὰ λογαριασμὸν ἄλλου προβλήματα, τὰ ὅποια θέτει εἰς τὸν ἄλλον αὐτὸν ἢ ζωὴ. Εἰς ἕκαστον ἀπόκειται γὰρ λύση τὰ προβλήματα ταῦτα, ἐκ τῶν ἐνδον, δι' ἴδιον λογαριασμὸν. Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν γὰρ ἐξετάσωμεν κατὰ βάθος τὸ σημεῖον τοῦτο. Ζητοῦμεν μόνον πῶς ἀκριδῶς ἔννοιαν δίδει ἢ συνείδησις ἡμῶν εἰς τὴν λέξιν «ὑπάρχειν» καὶ εὕρισκομεν ὅτι, δι' ἐν ἐνσυνείδητον ὄν, τὸ ὑπάρχειν συνίσταται εἰς τὸ ἀλλάσσειν, τὸ ἀλλάσσειν εἰς τὸ ὠριμάζειν, τὸ ὠριμάζειν εἰς τὸ δημιουργεῖν ἑαυτὸν ἐπ' ἄπειρον. Θὰ τὸ ἔλεγε τοῦτο κανεὶς περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν γένει;

Ἐν ὕλικόν ἀντικείμενον, λαμβανόμενον τυχαίως, παρουσιάζει χαρακτηῆρας ἀντιστρόφους ἐκείνων τοῦς ὁποίους ἀπειρηθή-σαμεν. Ἡ παραμένει ὅ,τι εἶναι, ἢ, ἐὰν μεταβάλλεται, ὑπὸ τὴν

ἐπίδρασιν ἐξωτερικῆς δυνάμεως, φανταζόμεθα τὴν μεταβολὴν ταύτην ὡς μετάταξιν τῶν μερῶν του, τὰ ὁποῖα μέρη του δὲν μεταβάλλονται. Ἐὰν τὰ μέρη ταῦτα ἐστοχάζοντο νὰ μεταδληθῶσι, θὰ τὰ ἐτεμαχίζομεν μὲ τὴν σειράν των. Θὰ κατέλθωμεν οὕτω μέχρι τῶν μορίων, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται τὰ τεμάχια, μέχρι τῶν συνιστώντων τὰ μόρια ἀτόμων, μέχρι τῶν γενετηρίων τῶν ἀτόμων σωματιδίων, μέχρι τοῦ «ἀσταθμῆτου», εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου τὸ σωματίον σχηματίζεται δι' ἀπλῆς περιδινήσεως. Θὰ ἐξωθήσωμεν τέλος τὴν διάρρυσιν, ἢ τὴν ἀνάλυσιν, ὅσον δεήσει μακράν. Ἀλλὰ δὲν θὰ σταματήσωμεν εἰμὴ πρὸ τοῦ ἀναλλοιώτου.

Ἦδη λέγομεν ὅτι τὸ σύνθετον ἀντικείμενον μεταβάλλεται διὰ τῆς μετάταξεως τῶν μερῶν του. Ἀλλ' ὅταν ἐν μέρος ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του, τίποτε δὲν τὸ ἐμποδίζει νὰ τὴν λάβῃ ἐκ νέου. Ἐν συγκρότημα λοιπὸν στοιχείων, διελλθὸν ἐκ μιᾶς καταστάσεως, δύναται πάντοτε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτήν, ἂν μὴ ἐξ ἑαυτοῦ, τουλάχιστον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος ἐξωτερικῆς τινος αἰτίας, ἐπανατασσοῦσης τὰ πάντα εἰς τὴν θέσιν των. Τοῦτο ἴσον εἶπεν ὅτι μία κατάστασις τοῦ συγκροτήματος θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπαναληφθῇ, ὅσον θελήσῃ κανεὶς συχνά, καὶ ὅτι συνεπῶς τὸ συγκρότημα τοῦτο δὲν γηράσκει. Δὲν ἔχει ἱστορίαν.

Τοιοιουτρόπως, τίποτε δὲν δημιουργεῖται, τόσον κατὰ τὴν μορφήν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ὕλην. Ὅ,τι θὰ γίνῃ τὸ συγκρότημα εἶναι ἤδη παρὸν εἰς ἕ,τι τοῦτο εἶναι, ἀρκεῖ νὰ περιλάβῃ τις εἰς ὅ,τι εἶναι πάντα τὰ σημεῖα τοῦ σύμπαντος, μὲ τὰ ὁποῖα τὸ ὑποθέτει εὑρισκόμενον εἰς σχέσιν. Μία ὑπεράνθρωπος διάνοια θὰ ὑπελόγιζε, δι' οἵανδήποτε στιγμὴν τοῦ χρόνου, τὴν θέσιν οἴουδήποτε σημείου τοῦ σύμπαντος ἐν τῇ διαστήματι. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν πλεον τῆς διαθέσεως τῶν μερῶν ὑπάρχει ἐν τῇ μορφῇ τοῦ ὅλου, αἱ μέλλουσαι μορφαὶ τοῦ συστήματος εἶναι θεωρητικῶς ὁραταὶ ἐν τῷ παρόντι σχηματισμῷ.

Πᾶσα ἡμετέρα δοξασία περὶ τῶν ἀντικειμένων, ὅλοι οἱ ἡπολογισμοὶ μας ἐπὶ τῶν συστημάτων τὰ ὁποῖα ἢ ἐπιστήμη διακρίνει, βασιζονται πράγματι ἐπὶ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ χρόνος δὲν τὰ διαδιβρώσκει. Ἐθίξαμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν προγενεστέρῃ ἐργασίᾳ. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, περιοριζόμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ ἀφηρημένος χρόνος, ὅστις ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης εἰς ἐν ὕλικόν

ἀντικείμενον ἢ εἰς ἓν μεμονωμένον σύστημα, δὲν συνίσταται εἰμὴ ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ συγχρονισμῶν ἢ γενικώτερον ἀναλογιῶν καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος παραμένει ὁ αὐτός, οἷαδὴποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φύσις τῶν μεσοδιαστημάτων, τὰ ὅποια χωρίζουσι τὰς ἀναλογίας ἀπ' ἀλλήλων. Περὶ τῶν μεσοδιαστημάτων τούτων οὐδόλως ἐγείρεται ζήτημα, ὅταν ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀμόρφου ὕλης· ἢ, ἂν τὰ παρατηρήσωσι, τοῦτο γίνεται διὰ τὴν ὑπολογίωσιν νέας ἀναλογίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ δυνηθῆ νὰ διέλθῃ πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν. Ὁ κοινὸς νοῦς, ἔστις δὲν ἀπασχολεῖται εἰμὴ περὶ κεχωρισμένων ἀντικειμένων, ὅπως, ἄλλως τε, καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἣτις δὲν ἐξετάζει εἰμὴ συστήματα μεμονωμένα, τοποθετεῖται εἰς τὰ ἄκρα τῶν μεσοδιαστημάτων, καὶ ὄχι εἰς τὸ μήκος αὐτῶν τούτων τῶν μεσοδιαστημάτων. Διὰ τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῆ ὅτι τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου προσέλαθεν ἀπειρον ταχύτητα, ὅτι ὁλόκληρον τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν ὑλικῶν ἀντικειμένων, ἢ τῶν μεμονωμένων συστημάτων, ἐξετάθη διὰ μιᾶς ἐν τῷ διαστήματι· δὲν ὑπάρχει τίποτε πρὸς μεταβολήν, οὔτε εἰς τοὺς τύπους τοῦ σοφοῦ, οὔτε ἐπίσης εἰς τὸ λεκτικὸν τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ὁ ἀριθμὸς t θὰ ἐσήμαινε πάντοτε τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Θὰ ὑπελόγιζον ἀκόμη τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἀναλογιῶν μεταξὺ τῶν καταστάσεων τῶν ἀντικειμένων ἢ τῶν συστημάτων καὶ τὰ σημεῖα τῆς κεχαραγμένης γραμμῆς, ἣτις ἤδη θὰ ἦτο ὁ «ροῦς τοῦ χρόνου».

Ἡ διαδοχὴ ἕμως εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὑλικὸν κόσμον. Οἱ συλλογισμοί μας ἐπὶ τῶν μεμονωμένων συστημάτων μάτην ἐπάγονται ὅτι ἡ παρελθοῦσα, παροῦσα καὶ μέλλουσα ἱστορία ἐκάστου ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐκδιπλώσιμος, διὰ μιᾶς, ὡς ριπίδιον· ἡ ἱστορία αὕτη ἐκτυλίσσεται ἐπίσης βαθμηδὸν ὡσὰν νὰ εἶχε διάρκειαν ἀνάλογον μὲ τὴν ἰδικήν μας. Ἐὰν θελήσω νὰ ἐτοιμάσω ἐν ποτήριον σακχαρωμένου ὕδατος, ὀφείλω νὰ περιμένω νὰ ἀναλυθῆ ἡ ζάχαρις. Τὸ μικρὸν τοῦτο συμβᾶν εἶναι διδακτικώτατον. Διότι ὁ χρόνος, ἐπὶ τὸν ὅποτον ὀφείλω νὰ περιμένω, δὲν εἶναι πλέον ὁ μαθηματικὸς ἐκείνος χρόνος, ὅστις θ' ἀνεφέρετο καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἀκόμη καὶ ὅτε θὰ ἐξετείνετο διὰ μιᾶς ἐν τῷ διαστήματι. Εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν ἀνυπομονησίαν μου, δηλαδὴ μὲ μέρος τῆς διάρκειάς μου, ἣτις δὲν δύναται νὰ ἐπιμηκυνθῆ οὔτε νὰ βραχυνθῆ κατὰ βούλησιν.

Δὲν εἶναι πλέον σκέπτεσθαι, εἶναι ζῆν. Δὲν εἶναι πλέον σχέσις, εἶναι ἀπόλυτον. Τί σημαίνει τοῦτο, εἰ μὴ ὅτι τὸ ποτήριον ὕδατος, ἢ ζάχαρις καὶ ὁ τρόπος τῆς διαλύσεως τῆς ζαχαρέως ἐν τῷ ὕδατι εἶναι ἀναμφιδόλως ἀφαιρέσεις καὶ ὅτι τὸ "Ὄλον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἀπεχωρίσθησαν ταῦτα διὰ τῶν αἰσθήσεών μου καὶ τῆς νοήσεώς μου, προβαίνει ἴσως κατὰ τὸν τρόπον μιᾶς συνειδήσεως;

Βεβαίως τὸ ἔργον, δι' οὗ ἡ ἐπιστήμη ἀπομονώνει καὶ περαινέει ἐν σύστημα, δὲν εἶναι ἔργον ὅλως διόλου τεχνητόν. Ἐάν δὲν εἶχεν ἀντικειμενικὴν βάσιν, δὲν θὰ ἐξηγεῖτο πῶς ἐνδείκνυται μὲν εἰς τινὰς περιπτώσεις, εἰς ἄλλας δὲ εἶναι ἀδύνατον. Θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ὕλη ἔχει τάσιν νὰ συγκροτῇ συστήματα μεμονωμένα, δυνάμενα νὰ ἐξετασθῶσι γεωμετρικῶς. Μὲ τὴν ἰδίαν αὐτὴν τάσιν θὰ τὴν ὀρίσωμεν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ μίαν τάσιν. Ἡ ὕλη δὲν πηγαίνει ἕως τὸ τέλος καὶ ἡ ἀπομόνωσις δὲν εἶναι ποτε πλήρης. Ἐάν ἡ ἐπιστήμη φθάνη μέχρι τέλους καὶ ἀπομονώνη πλήρως, αὐτὸ γίνεται διὰ τὴν βολικότητα τῆς μελέτης. Ἰκονοεῖται ὅτι τὸ λεγόμενον μεμονωμένον σύστημα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπόκειται εἰς μερικὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις. Ἦς ἀφήνει ἀπλῶς κατὰ μέρος ἡ ἐπιστήμη, εἴτε διότι τὰς κρίνει ἀρκετὰ ἀσθενεῖς, ὥστε δύναται νὰ τὰς παρασπύρει, εἴτε διότι ἐπιφυλάσσεται νὰ τὰς λάθῃ ὑπ' ὄψιν ἀργότερον. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐπιδράσεις αὗται εἶναι ὡς ἂν νήματα συνδέοντα τὸ σύστημα πρὸς ἄλλο εὐρύτερον καὶ τοῦτο πρὸς τρίτον ἐγκυκλοῦν ἀμφότερα καὶ οὕτω καλεῖται, μέχρις ὅτου φθάσωμεν εἰς τὸ ἀντικειμενικώτερον μεμονωμένον καὶ τὸ πλέον ἀνεξάρτητον ὅλων συστημάτων, τὸ ἡλικκὸν σύστημα ἐν τῇ συνόλῳ του. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἡ ἀπομόνωσις δὲν εἶναι πλήρης. Ὁ ἥλιός μας ἀκτινοβολεῖ θερμότητα καὶ φῶς πέραν τοῦ ἀπικεφάλτου πλανήτου. Καί, ἀφ' ἑτέρου, κινεῖται παρασύρῃν μετ' ἑαυτοῦ τοὺς πλανήτας καὶ τοὺς δορυφόρους των, ἐν ἠρισμένην κατευθύνσει. Τὸ νῆμα, τὸ ὁποῖον τὸ συνδέει μετὰ τοῦ ὑπολοίπου σύμπαντος, εἶναι ἀναμφιδόλως πολὺ ἰσχυρόν. Ἐν τούτοις τὸ μήκος τοῦ νήματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον διήκει μέχρι τοῦ ἐλαχίστου μορίου τοῦ κόσμου ὅπου ζῶμεν, εἶναι ἡ συνεχῆς διάρκεια ὅλου τοῦ σύμπαντος.

Τὸ σύμπαν διαρκεῖ. Ὅσον περισσότερον ἐμιθαλλόμεθα εἰς τὴν φύσιν τοῦ χρόνου, τόσον καλύτερον θὰ κατανοήσωμεν ὅτι διάρ-

κεια σημαίνει ἐφευρετικότητα, δημιουργία μορφῶν, συνεχῆς κατεργασία τοῦ ἀπολύτως νέου. Τὰ ἀφωρισμένα ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης συστήματα δὲν διαρκοῦν, εἰμὴ διότι εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα μὲ τὸ λοιπὸν σύμπαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σύμπαντι, πρέπει νὰ διακριθῶσιν, ὅπως θὰ εἴπωμεν περαιτέρω, δύο ἀντίθετοι κινήσεις: μὴ «κατιοῦσα» καὶ ἑτέρα «ἀνιούσα». Ἡ πρώτη οὐδὲν ἄλλο παρὰ ἐκτυλίσσει ἐν ἑτοιμον ἐνείλημα. Θὰ ἠδύνατο, κατ' ἀρχήν, νὰ συντελεσθῇ κατὰ τρόπον σχεδὸν στιγμιαῖον, ὅπως συμβαίνει μὲ ἐν ἐλαττήριον ἐξαπολυόμενον. Ἀλλ' ἡ δευτέρα, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν ἐσωτερικὴν ἐργασίαν ὠριμάνσεως ἢ δημιουργίας, διαρκεῖ οὐσιαστικῶς καὶ ἐπιβάλλει τὸν ρυθμὸν τῆς εἰς τὴν πρώτην, ἥτις τῆς εἶναι ἀχώριστος.

Οὐδὲν λοιπὸν κωλύει ν' ἀποδόσωμεν εἰς τὰ συστήματα, τὰ ὅποια ἀπομονώνει ἢ ἐπιστήμη, διάρκειαν καί, ἐκ τούτου, μορφήν ὑπάρξεως ἀνάλογον μὲ τὴν ἰδικὴν μας, ἐὰν ἀποκατασταθῶσιν ἐν τῷ "Ὄλῳ. Καὶ πρέπει ν' ἀποκατασταθῶσι. Δύναται νὰ λεχθῇ a fortiori ὅτι τὰ ἀντικείμενα ἀφορίζονται ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως ἡμῶν. Τὸ σαφές περίγραμμά, τὸ ὅποῖον ἀποδίδομεν εἰς ἐν ἀντικείμενον καὶ τὸ ὅποῖον παρέχει εἰς αὐτὸ τὴν ἀτομικότητα, δὲν εἶναι παρὰ τὸ σχέδιον ἐνὸς εἴδους ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀσκήσωμεν εἰς τι σημεῖον τοῦ διαστήματος· εἶναι τὸ σχέδιον τῶν ἐνδεχομένων ἐνεργειῶν μας ἐπιστρεφόμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας, ὡς διὰ κατόπτρου, ὅταν ἀντιλαμβάνομεθα τὰς γωνίας καὶ τὰς ἐπιφανείας τῶν πραγμάτων. Ἐξελείψατε τὴν ἐνέργειαν ταύτην καὶ συνεπῶς τὰς μεγάλας λεωφόρους, τὰς ὁποίας αὕτη χαράσσει ἐκ τῶν προτέρων διὰ τῆς ἀντιλήψεως ἐν τῇ πολυπλοκῇ τοῦ πραγματικοῦ, καὶ ἡ ἀτομικότης τοῦ σώματος ἀπεκροφᾶται ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἀλληλεπίδρασει, ἥτις ἀνεμφισβήτητος εἶναι αὕτη αὕτη ἢ πραγματικότης.

"Ἦδη, ἐξητάσαμεν ὑλικά ἀντικείμενα τυχαίως ληφθέντα. Δὲν ὑπάρχουν ἐξαιρετικὰ ἀντικείμενα; Ἐλέγομεν ὅτι τὰ ἀψυχα σώματα εἶναι κομμένα εἰς τὸ ὕφασμα τῆς φύσεως ὑπὸ μιᾶς ἀντιλήψεως, τῆς ὁποίας αἱ ψαλίδες ἀκολουθοῦσι, κατὰ τινὰ τρόπον, τὴν στιγμογραφίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ διέλθῃ ἡ δράσις. Ἀλλὰ τὸ σῶμα, τὸ ὅποῖον θ' ἀσκήσῃ τὴν δράσιν ταύτην, τὸ

σῶμα, τὸ ὁποῖον, πρὶν ἐκτελέσῃ πραγματικὰς ἐνεργείας, καταστρώνει ἤδη τὸ σχέδιον τῶν δυναμικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐπὶ τῆς ὕλης, τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει παρὰ νὰ προσηλώσῃ τὰ αἰσθητήριά του ὄργανα ἐπὶ τοῦ ροῦ τοῦ πραγματικοῦ διὰ νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ εἰς καθωρισμένας μορφὰς καὶ νὰ ὀημιουργήσῃ οὕτως ἕλα τὰ αἴλλα σῶματα, τὸ ζῶν σῶμα τέλος εἶναι σῶμα ὅπως τὰ ἄλλα;

Ἀναμφιβόλως, συνίσταται, καὶ τοῦτο ἐπίσης, ἀπὸ μέρος τι τῆς ἐκτάσεως συνδεδεμένον μετὰ τῆς λοιπῆς ἐκτάσεως, ἀλληλέγγυον τοῦ ὕλου, ὑποκείμενον εἰς τοὺς αὐτοὺς φυσικοὺς καὶ χημικοὺς νόμους, τοὺς διέποντας οἷον ὅποτε μέρος τῆς ὕλης. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ ὑποδιαίρεσις τῆς ὕλης εἰς κεχωρισμένα σῶματα εἶναι σχετικὴ μετὰ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, ἐνῶ ἡ συγκρότησις κλειστῶν συστημάτων δι' ὕλικῶν σημείων εἶναι σχετικὴ μετὰ τὴν ἐπιστήμην ἡμῶν, τὸ ζῶν σῶμα εἶναι κεχωρισμένον καὶ τετελειωμένον ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως. Σύγκειται ἐξ ἑτερογενῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα συμπληρῶνουν ἄλληλα. Ἐπιτελεῖ διαφόρους λειτουργίας, αἵτινες ἐπάγουσιν αἰ μὲν τὰς δέ. Εἶναι ἄτομον, καὶ τοῦτο περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἀντικειμένου δύναται νὰ λεχθῆ, οὐδὲ περὶ τοῦ κρυστάλλου, ἀφοῦ ἐν κρυστάλλῳ οὔτε ἑτερογένειαν μερῶν ἔχει, οὔτε διαφορετικότητα λειτουργιῶν. Ἀναμφιβόλως, εἶναι δύσκολον, ἀκόμη καὶ ἐν τῇ ὀργανικῇ κόσμῳ, νὰ καθορισθῇ τίς ποῖον εἶναι ἄτομον καὶ ποῖον δὲν εἶναι. Ἡ δυσκολία αὕτη εἶναι ἤδη ἐν τῇ ζωϊκῇ βασιλείᾳ μεγάλη· ἀποβαίνει σχεδὸν ἀνυπερέβλητος, ὅταν πρόκειται περὶ φυτῶν. Αἱ δυσχέρειαι, ἄλλως τε, αὐταὶ ὀφείλονται εἰς βαθύτερα αἴτια, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐνδιατρίψωμεν περαιτέρω. Θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἀτομικότης περιλαμβάνει ἀπειρίαν διαδοθίσεων καὶ οὐδαμοῦ, οὐδὲ παρὰ τῇ ἀνθρώπῳ, πραγματοποιεῖται πλήρως. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι λόγος ν' ἀποφεύγωμεν νὰ ἴδωμεν ἐν αὐτῇ χαρακτηριστικὴν τινα ἰδιότητα τῆς ζωῆς. Ὁ βιολόγος, ὅστις προβαίνει ὡς γεωμέτρης, θριαμβεύει λίαν εὐκόλως τῆς ἀδυναμίας μας, ὅπως δόσωμεν γενικὸν καὶ ἀκριβῆ ὄρισμὸν τῆς ἀτομικότητος. Τέλειος ὄρισμὸς δὲν χωρεῖ, παρὰ εἰς πραγματικότητα τετελειωμένην· αἱ ζωτικαὶ δὲ ἰδιότητες οὐδέποτε πραγματοποιεῖται πλήρως, ἀλλ' εὗρισκονται πάντοτε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πραγμάτωσεως· εἶναι μᾶλλον τάσεις παρὰ καταστάσεις. Καὶ μὴ τάσις δὲν ἐπιτυγχάνει ποτὲ πᾶν εἰς ὅ, τι ἀποβλέπει, παρ' ἐὰν δὲν εὗρη

ἐναντίωσιν ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης τάσεως. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ παρουσιασθῆ ἡ περίπτωση αὕτη ἐν τῇ ζωῇ, ὅπου ὑπάρχει πάντοτε, ὡς θὰ καταδείξωμεν, ἀμοιβαία ἀντίθεσις ἀνταγωνιζομένων τάσεων; Ἰδιαιτέρως, διὰ τὴν περίπτωση τῆς ἀτομικότητος, δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι, ἀν ἡ τάσις πρὸς ἀτομίκευσιν παρουσιάζεται πανταχοῦ τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, καὶ καταπολεμεῖται ὅμως πανταχοῦ ὑπὸ τῆς τάσεως πρὸς ἀναπαραγωγὴν. Διὰ νὰ εἶναι τελεία ἡ ἀτομικότης, θὰ ἐχρειάζετο ὅπως οὐδὲν μέρος ἀποσπώμενον τοῦ ὀργανισμοῦ δύναται νὰ ζῆσθαι κεχωρισμένως. Ἄλλ' ἡ ἀναπαραγωγὴ τότε θ' ἀπέβαινε ἀδύνατος. Τί εἶναι πράγματι αὕτη, ἀν μὴ συγκρότησις νέου ὀργανισμοῦ μὲ ἐν τεμάχιον ἀποσπαθὲν ἐκ τοῦ παλαιοῦ ὀργανισμοῦ; Ἡ ἀτομικότης, λοιπόν, φιλοξενεῖ παρ' ἑαυτῇ τὸν ἐχθρόν της. Αὕτη αὕτη ἡ ἀνάγκη τὴν ὅποιαν αἰσθάνεται ὅπως διαιωνίζεται ἐν τῷ χρόνῳ, τὴν καταδικάζει νὰ μὴ εἶναι ποτε πλήρης ἐν τῷ διαστήματι. Ἀπόκειται εἰς τὸν βιολόγον νὰ λάθῃ ὑπ' ὄψιν, ἐν ἐκάστη περιπτώσει, τὰς δύο τάσεις. Ματαίως λοιπόν θὰ τοῦ ἐζητοῦμεν ὄρισμὸν τῆς ἀτομικότητος ἅπαξ διὰ παντὸς διατυπώσιμον καὶ αὐτομάτως ἐφαρμόσιμον.

Ἄλλὰ συχνάκις διαστοχάζονται περὶ τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς ὡς περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς ἀψύχου βλήης. Οὐδαμοῦ ἀλλαγῆ εἶναι τόσον ὀρθτὴ ἢ σύγχυσις, ὅσον εἰς τὰς συζητήσεις ἐπὶ τῆς ἀτομικότητος. Μᾶς δεικνύουσι τὰ τεμάχια τοῦ *Lumbriculus*, ὧν ἕκαστον ἀποκτᾷ κεφαλὴν καὶ ζῆν ἐφεξῆς ὡς ἀνεξάρτητον ἄτομον, μίαν ὕδραν τῆς ὅποιας τὰ τεμάχια γίνονται ἰσάριθμοι νέα ὕδρα, ἐν ὧν ἐχίνου τοῦ ὅποιου τὰ θραύσματα ἀναπτύσσουσι πλήρη ἔμβρυα· ποῦ ἦτο, λοιπόν, μᾶς λέγουν, ἡ ἀτομικότης τοῦ ὄρου, τῆς ὕδρας ἢ τοῦ σκώληκος; Ἄλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ὑπάρχουν ἤδη πολλαὶ ἀτομικότητες, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε προηγουμένως μία καὶ ἐνιαία ἀτομικότης. Ἀναγνωρίζω ὅτι, ἐφόσον βλέπω πολλὰ συρτάρια νὰ πίπτωσιν ἐξ ἑνὸς ἐπίπλου, δὲν ἔχω πλέον τὸ δικαίωμα νὰ λέγω ὅτι τὸ ἐπίπλον ἦτο μονοκόμματον. Ἄλλὰ τοῦτο σημαίνει ἀπλούστατα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἐν τῷ παρόντι τοῦ ἐπίπλου τούτου τίποτε περισσότερον τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ καὶ ὅτι, ἐὰν ἀποτελεῖται ἐξ ἑτερογενῶν μερῶν, ἦτο τοιοῦτον ἀπὸ κατασκευῆς του. Γενικώτερον, τὰ ἀνόργανα σώματα, τὰ ὅποια εἶναι ἐκεῖνα ὧν ἔχομεν ἀνάγκην διὰ νὰ δράσωμεν καὶ ἐφ' ὧν ἐκαγονίσασαμεν τὸν τρόπον μας τοῦ

σκέπτεσθαι, διέπονται ὑπὸ τοῦ ἀπλοῦ τούτου νόμου: «τὸ παρὸν τίποτε περισσότερον τοῦ παρελθόντος δὲν περιέχει καὶ ὅ,τι εὐρίσκεται ἐν τῷ ἀποτελέσματι ὑπῆρχεν ἤδη ἐν τῷ αἰτίῳ». Ἄλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἐνόργανον σῶμα ἔχει ὡς διακριτικὸν χαρακτηριστικὸν ν' αὐξάνεται καὶ νὰ τροποποιεῖται ἀδιακόπως, ὡς μαρτυρεῖ, ἄλλως τε, καὶ ἡ ἐπιπολαιότερα παρατήρησις οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἐκπληκτικόν, ἀν ἦτο ἐν κατ' ἀρχὰς καὶ πολλὰ κατόπιν. Εἰς αὐτὸ τοῦτο συνίσταται ἡ ἀναπαραγωγή τῶν μονοκυττάρων ὁργανισμῶν. Ἡ ἐνζῶον ὄν διαιρεῖται εἰς δύο ἡμισυῶν ἕκαστον εἶναι κλήρες ἄτομον. εἶναι ἀληθές ὅτι, εἰς τὰ συνθετώτερα ζῶα, ἡ φύσις τοποθετεῖ εἰς τὰ λεγόμενα γενετήσια κύτταρα τὴν ἰκανότητα ν' ἀναπαράγωσιν ἐκ γένου τὸ ὅλον. Ἀλλ' ἂν μέρος τι τῆς ἰκανότητος ταύτης παραμένει διάχυτον εἰς τὸν λοιπὸν ὁργανισμόν, ὡς ἀποδεικνύει ἡ παλιγγενεσία, καὶ, εἰς μερικὰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ἡ ἰκανότης ὑφίσταται ἐξ ὀλικλήρου ἐν λαμβανούσῃ καταστάσει καὶ ἐκδηλοῦται εἰς πρώτην εὐκαιρίαν. Κυρίως εἰπεῖν, διὰ νὰ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλήσω περὶ ἀτομικότητος, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μὴ δύναται ὁ ὁργανισμὸς ν' ἀποσχισθῆ εἰς βιώσιμα τεμάχια. Ἄρκει ὁ ὁργανισμὸς οὗτος νὰ παρουσιάσῃ κάποιαν συστηματοποίησιν μερῶν πρὸ τῆς τεμαχίσεως καὶ ἡ συστηματοποίησις αὕτη νὰ τείνῃ νὰ ἀναπαραχθῆ εἰς τὰ ἅπαξ ἀποσπασθέντα τεμάχια. Αὐτὸ λοιπὸν ἀκριβῶς εἶναι ὅ,τι παρατηροῦμεν εἰς τὸν ἐνόργανον κόσμον. Συμπεραίνομεν ὅθεν ὅτι ἡ ἀτομικότης οὐδέποτε εἶναι τελεία, ὅτι εἶναι συχνάκις δύσκολον, ἐνίοτε ἀδύνατον, νὰ εἴπωμεν ποῖον εἶναι ἄτομον καὶ ποῖον δὲν εἶναι, ἀλλ' ἡ ζωὴ ἐκδηλοῖ οὐχ ἥττον ἀναζητήσιν τῆς ἀτομικότητος καὶ τείνει νὰ συγκροτήσῃ συστήματα μεμονωμένα, τετελειωμένα φυσικῶς.

Ἐκ τούτου ἐν ἐνζῶον ὄν διακρίνεται ἀπὸ παντός ὅ,τι ἡ ἀντίληψις ἢ ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν ἀπομονώνει ἢ τελειοῖ τεχνητῶς. Θὰ ἦτο λοιπὸν σφάλμα νὰ τὸ συγκρίνῃ τις μὲ ἐν ἀντικείμενον. Ἐὰν ἠθέλομεν νὰ ζητήσωμεν ἐν τῇ ἀνοργάνῳ κόσμῳ ἕρον συγκρίσεως, θὰ ἠφείλομεν νὰ παρομοιώσωμεν τὸν ζῶντα ὁργανισμόν, ὄχι μὲ ὠρισμένον ὄλικὸν ἀντικείμενον, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τὴν ὁλότητά τοῦ ὄλικου οὐμπαντος. Ἀληθές ὅτι ἡ σύγκρισις δὲν θὰ